

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت

(گرایش تعلیم و تربیت اسلامی)

عنوان

بررسی نظریه انسان شناسی شهید مطهری ودلالاتهای

آن در حوزه تربیت اخلاقی

استاد راهنما

دکتر ایراندخت فیاض

استاد مشاور

دکتر محمد داودی

دانشجو

علی رضا صاحبکار

زمستان 1388

تقدیم به:

روان پاک شهید مطهری

و تقدیم به:

همسر و فرزندم

و تقدیم به:

پدر و مادرم

تقدیر و تشکر:

در آغاز خداوند منان را سپاس می گویم که در طریق کسب دانش، فرصت بهره مندی از وجود اساتیدی فرزانه را به من عطا فرمود.

در مسیر انجام این پژوهش، از راهنمایی های بی دریغ اساتید و دوستان زیادی برخوردار بودم که بیش از همه بر خود فرض می دانم، از زحمات و راهنمایی های ارزنده خانم دکتر ایراندخت فیاض، استاد راهنمای این پژوهش و آقای دکتر محمد داودی، استاد مشاور، صمیمانه قدردانی نمایم.

از جناب آقای دکتر سعید بهشتی نیز که زحمت داوری این پژوهش را متقبل شده اند، کمال تشکر را دارم.

هدف این پایان نامه تبیین مبانی انسان شناسی از دیدگاه استاد مطهری و نیز استخراج اصول و روش های تربیت اخلاقی مرتبط با آن مبانی در حوزه تربیت اخلاقی می باشد. اهمیت این موضوع، به جهت ارتباط عمیق میان آراء استاد مطهری در زمینه انسان شناسی از یک سو و مباحث اخلاقی از دیدگاه وی از سوی دیگر و نیز لزوم تبیین این ارتباط، جهت اشراف افزون تر به آرای وی در این زمینه می باشد. پرسش‌هایی که در این پژوهش مطرح است، عبارتند از: 1) مهمترین مبانی انسانشناسی استاد مطهری کدامند؟ 2) اصول تربیت اخلاقی از دیدگاه استاد مطهری کدامند؟ 3) روشهای تربیت اخلاقی از دیدگاه استاد مطهری کدامند؟

یافته های پژوهش: در پاسخ به سوال اول پژوهشگر، با نگرشی منطقی به دو مبحث اساسی «ماهیت» و «کمال» انسان پرداخته و ارتباط هر یک را با اخلاق و تربیت اخلاقی تبیین نموده و از این میان مبانی انسان شناختی استاد مطهری در باب اخلاق را استخراج کرده است. اساس اعتقاد استاد مطهری در مورد ماهیت انسان در پذیرش «اصالت روح» و مبانی انسان شناسی مرتبط با آن از قرار ذیل است؛ 1) انسان دارای روحی مقدس و منسوب به خداوند است. 2) به علت انتساب روح انسان به خدا، انسان از نوعی شرافت و کرامت برخوردار است. توجه استاد به نقش و مسئولیت انسان در نائل شدن به ماهیت واقعی خویش اساس مبنای انسانشناختی دیگری را شکل می دهد که از قرار ذیل است: 3) انسان فی النفسه موجودی ماهیت ساز و ماهیت پذیر است. پذیرش ماهیت روحانی انسان از جانب استاد به مبحث ویژگیهای ماهوی انسان می کشاند که پژوهشگر برخی از مهمترین ویژگیهای ماهوی انسان از قبیل فطرت، دوسوگرایی، آگاهی، اراده و اختیار، آزادی و استعداد تکلیف پذیری انسان را مورد بررسی قرار داده و به برخی مهمترین مبانی انسان شناختی استاد مطهری در حوزه تربیت اخلاقی از قرار ذیل اشاره نموده است: 1) ارزشهای انسانی به صورت استعداد در وجود انسان نهفته است. 2) یکی از گرایشهای اصلی و فطری انسان، گرایش به اخلاق است. 3) گرایش اخلاقی انسان، منطبق بر گرایش دینی و براساس پرستش است. 4) بین گرایشهای مادی و معنوی انسان، تضاد و تعارض وجود دارد. 5) ریشه تمام تنازعات در بین انسان ها، در جدال و تضاد درونی است. 6) انسان فطرتاً موجودی خودآگاه است. 7) خودآگاهی انسان ارتباطی عمیق با خداشناسی دارد. 8) تمایز آگاهی انسان با دیگر موجودات، در برخورداری انسان از نیرویی به نام عقل است. 9) انسان قادر است با بهره مندی از دو نیروی اراده و اختیار در جدال درونی به پیروزی رسیده و به خود سازی اخلاقی پردازد. 10) آزادی انسان، لازمه رسیدن وی به کمالات اخلاقی خویش است. 11) آزادی معنوی یعنی آزادی انسان از من سفلی بالاترین نوع آزادی و مختص انسان است. 12) انسان برحسب آفرینش هدفمندی که دارد موجودی مکلف و مسئول آفریده شده است. 13) تکالیف انسان در دو ناحیه فطرت و شریعت، هماهنگ و مکمل است.

مهمترین مبانی انسان شناختی استاد مطهری، که از بررسی موضوع کمال انسان، قابل استخراج می باشد، از قرار ذیل است: 1) کمال در انسان امری اکتسابی و بسیار دشوار است. 2) نائل شدن انسان به کمال خویش

، مستلزم رسیدن به ارزشهای انسانی است که به طور فطری در وجود وی نهفته است. (3) کمال انسان به رشد هماهنگ و متعادل تمامی ارزشهای انسانی وابسته است.

در پاسخ به سوال دوم، یازده اصل در حوزه تربیت اخلاقی استخراج شده است که عناوین آن از قرار ذیل است: اصل پاسداشت شرافت و کرامت انسانی، اصل انسانیت گرایی، اصل انطباق تربیت اخلاقی با فطرت، اصل توجه به تعادل در رشد ارزشها، اصل کمال جویی، اصل مسئولیت، اصل مقابله با شداید و سختی ها در تربیت اخلاقی، اصل ترک منیت (مبارزه با خودی)، اصل آزادی، اصل همسویی تربیت اخلاقی با تربیت دینی و اصل تربیت اخلاقی آگاهانه. در پاسخ به سوال سوم، عناوین سیزده روش تربیت اخلاقی از دیدگاه مطهری عبارتند از: تقویت اراده، عبادت و پرستش، محبت و خشونت، علم آموزی، مراقبه و محاسبه، محبت و ارادت اولیا، ازدواج، جهاد، کار، هجرت، زهد، تقوا و توبه.

این پژوهش از نوع تحقیقات بنیادی - نظری است. روش تحقیق به کار گرفته شده در این پژوهش روش توصیفی - تحلیلی و روش جمع آوری اطلاعات نیز به شیوه کتابخانه ای و استفاده از فیش بوده است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز روش تحلیل محتواست.

واژگان کلیدی پژوهش: مبانی، اصول، روش ها، انسان شناسی، تربیت اخلاقی، شهید مطهری

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
.....	تقديم.....أ
.....	تقدير و تشكر.....ب
.....	چكیده.....ج
.....	فهرست مطالب.....ه
.....	فهرست جداول.....ك

فصل اول: کلیات تحقیق

..... 2	1-1- بیان مسئله
..... 3	2-1- اهمیت تحقیق
..... 6	3-1- اهداف تحقیق
..... 6	1-3-1- هدف کلی
..... 6	2-3-1- اهداف ویژه
..... 6	4-1- سوالات تحقیق
..... 6	1-4-1- سوال اصلی تحقیق
..... 6	2-4-1- سوالات فرعی تحقیق
..... 7	5-1- تعریف مفاهیم

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

..... 11	1-2- مقدمه
..... 12	2-2- مبانی نظری تحقیق
..... 12	1-2-2- مقدمه ای بر انسان شناسی
..... 16	1-1-2-2- انسان شناسی در اندیشه مطهری
..... 16	2-1-2-2- روش انسان شناسی در اندیشه مطهری
..... 17	3-1-2-2- تعارضات انسان شناسی شهید مطهری با دیگر مکاتب
..... 20	2-2-2- نکاتی پیرامون اخلاق، علم اخلاق و فلسفه اخلاق
..... 22	3-2-2- تاملاتی پیرامون تربیت و دلالت های تربیتی
..... 25	4-2-2- تربیت اخلاقی
..... 26	5-2-2- نقد و بررسی نظام های اخلاقی از منظر مطهری

- 30.....3-2- پیشینه تحقیق
- 30.....1-3-2- پایان نامه ها
- 38.....2-3-2- مقالات
- 43.....3-3-2- کتاب ها
- 47.....4-2- زندگی نامه

فصل سوم : روش شناسی

- 51.....1-3- مقدمه
- 52.....2-3- نوع تحقیق
- 53.....3-3- روش تحقیق
- 54.....4-3- روش جمع آوری اطلاعات
- 55.....5-3- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

فصل چهارم : یافته های تحقیق

- 58.....1-4- مقدمه
- 59.....2-4- بررسی سوال اول تحقیق: مبانی انسان شناسی از دیدگاه مطهری کدامند؟
- 59.....1-2-4- ماهیت انسان از دیدگاه مطهری
- 60.....1-1-2-4- دیدگاه های استاد مطهری درباره روح
- 64.....2-2-4- ویژگیهای ماهوی انسان از دیدگاه مطهری
- 64.....1-2-2-4- فطرت
- 67.....1-1-2-2-4- ابعاد فطریات انسان
- 67.....1-1-1-2-2-4- فطریات انسان در ناحیه پیش ها
- 69.....2-1-1-2-2-4- فطریات انسان در ناحیه خواست ها و گرایش ها
- 75.....3-1-1-2-2-4- تبیین نظریه اخلاقی پرستش
- 78.....2-2-2-4- دوسوگرایی انسان
- 81.....3-2-2-4- آگاهی

- 82.....1-3-2-2-4- خود آگاهی انسان.....
- 85.....2-3-2-2-4- جهان آگاهی در انسان.....
- 89.....4-2-2-4- اراده و اختیار.....
- 93.....5-2-2-4- آزادی.....
- 98.....6-2-2-4- استعداد تکلیف پذیری انسان.....
- 103.....3-2-4- کمال انسان.....
- 103.....1-3-2-4- اهمیت تبیین انسان کامل در مکتب اسلام از دیدگاه مطهری.....
- 104.....2-3-2-4- تفاوت کمال انسان با کمال دیگر موجودات.....
- 105.....3-3-2-4- انتقادهای مطهری به برخی مکاتب نسبت به انسان کامل.....
- 109.....4-3-2-4- تبیین انسان کامل از دیدگاه استاد مطهری.....
- 113.....3-4- بررسی سوال دوم تحقیق: اصول تربیت اخلاقی از دیدگاه استاد مطهری کدامند؟.....
- 113.....1-3-4- اصل پاسداشت شرافت و کرامت انسانی.....
- 115.....2-3-4- اصل انسانیت گرایی.....
- 117.....3-3-4- اصل انطباق تربیت اخلاقی با فطرت.....
- 118.....4-3-4- اصل توجه به تعادل در رشد ارزشها.....
- 119.....5-3-4- اصل کمال جویی.....
- 120.....6-3-4- اصل مسئولیت.....
- 122.....7-3-4- اصل مقابله با شداید و سختیها در تربیت اخلاقی.....
- 124.....8-3-4- اصل ترک منیت (مبارزه با خودی).....
- 126.....9-3-4- اصل آزادی.....
- 127.....10-3-4- اصل همسویی تربیت اخلاقی با تربیت دینی.....
- 128.....11-3-4- اصل تربیت اخلاقی آگاهانه.....
- 133.....4-4- بررسی سوال سوم تحقیق: روشهای تربیت اخلاقی از دیدگاه مطهری کدامند؟.....
- 133.....1-4-4- تقویت اراده.....
- 135.....2-4-4- عبادت و پرستش.....

138.....	3-4-4- محبت و خشونت.....
139.....	4-4-4- علم آموزی.....
141.....	5-4-4- مراقبه و محاسبه.....
143.....	6-4-4- ارادت و مصاحبت اولیا.....
144.....	7-4-4- ازدواج.....
145.....	8-4-4- جهاد.....
148.....	9-4-4- کار.....
151.....	10-4-4- هجرت.....
153.....	11-4-4- زهد.....
156.....	12-4-4- تقوا.....
158.....	13-4-4- توبه.....

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

163.....	1-5- مقدمه.....
163.....	2-5- بررسی و تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق.....
196.....	3-5- جمع بندی و نتیجه گیری.....
200.....	4-5- محدودیت ها.....
201.....	5-5- پیشنهادهای تحقیقاتی.....
201.....	6-5- پیشنهادهای کاربردی.....

منابع

203.....	منابع و مآخذ.....
----------	-------------------

فهرست جداول

صفحه	جدول
36.....	1-2- پیشینه پایان نامه ها.....
41.....	2-2- پیشینه مقالات.....
111.....	1-4- مبانی انسان شناسی مستخرج از بررسی ماهیت انسان.....
111.....	2-4- مبانی انسان شناسی مستخرج از بررسی ویژگیهای ماهوی انسان.....
112.....	3-4- مبانی انسان شناسی مستخرج از بررسی کمال انسان.....
131.....	4-4 - عناوین اصول تربیت اخلاقی و ارتباط آن ها با مبانی انسان شناسی.....
160.....	4-5- عناوین روش های تربیت اخلاقی و اصول تربیت اخلاقی متناظر با آن ها.....

فصل اول

کلیات تحقیق

1-1- بیان مساله

انسان شناسی، عنوان یکی از رشته های علوم انسانی است که حوزه مهم و وسیعی از اندیشه را به خود اختصاص می دهد. در حوزه تفکر فلسفی این شاخه از دانش بشری، عموماً از حیطه هایی چون وجود شناسی و معرفت شناسی متأثر است.

در میان معارف گسترده بشری، انسان شناسی ارتباطی مستقیم با تعلیم و تربیت دارد. تا آنجا که در ارتباط این رشته با تعلیم و تربیت آمده است: "انسان موضوع و محور علوم تربیتی و سنگ بنا و قطب همه بررسی ها و مباحث گوناگون نظام ها و سیستم های مختلف تربیتی است" (کاردان و همکاران، 1380، ص 397).

ازسویی دیگر انسان شناسی با اخلاق نیز مرتبط است. چرا که اخلاق تنها مختص انسان است و دیگر موجودات را از آن بهره ای نیست. ارتباط اخلاق با تربیت نیز در جای خود قابل تامل است. به گونه ای که "کشاندن به سوی ارزشها (اخلاقی نمودن) معنی حقیقی تربیت انسانی را تشکیل می دهد" (نقیب زاده، 1376، ص 18).

با توجه به ارتباط نزدیکی که بین انسان شناسی، اخلاق و تربیت وجود دارد. پژوهشهایی که به تبیین این ارتباط می پردازند، نیز از اهمیتی ویژه برخوردار خواهند بود.

مطهری از جمله کسانی است که در موضوعات سه گانه فوق دارای نظریاتی قابل تامل است. چنانکه در موضوع انسان، در آثاری چون انسان در قرآن، انسان و ایمان، انسان و سرنوشت، فطرت و تکامل اجتماعی انسان و... نظریاتی را ارائه کرده است. وی، موضوع اخلاق را در کتاب فلسفه اخلاق و موضوع تربیت را در اثر گران سنگ تعلیم و تربیت در اسلام، به بحث و بررسی گذاشته است.

در این پژوهش تلاش شده است مبانی انسان شناسی از منظر شهید مطهری استخراج و تبیین گردیده، سپس، با توجه به مبانی انسان شناسی وی، به استخراج و تبیین اصول و روش های تربیت اخلاقی پرداخته شود.

1-2- اهمیت تحقیق

الف) از آن جا که مطهری از جمله اندیشمندانی است که سه موضوع انسان، اخلاق و تربیت، همواره در افکار و آثارش در ارتباط نزدیک با هم مطرح بوده و از کلیدی ترین مفاهیم در اندیشه وی محسوب می شوند. از این رو پرداختن به این موضوعات و تبیین ارتباط آنها، ضمن تبیین بسیاری از اندیشه های وی، می تواند گره گشای مسائل زیادی در تعلیم و تربیت کنونی جامعه ما باشد.

ب) اهمیت ویژه توجه به تربیت اخلاقی در بحران اخلاقی و معنوی قرن حاضر؛ جهان امروز، جهان بحرانهاست. عملکرد ناصحیح انسان در جهان کنونی وی را با بحران های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و... بسیاری روبرو ساخته است. اما اگر انسان بخواهد ریشه این بحرانها را دریابد و در رفع و قطع آن بکوشد قطعاً باید به مبارزه با بحرانهای معنوی برخیزد. مطهری تصریح می کند که: "اگرچه برخی از بحرانهای کنونی جهان ماهیت معنوی ندارد ولی ریشه آن بحرانها اموری است معنوی" (مطهری، 1372، ص 22).

در بیان اهمیت تربیت اخلاقی نیز آمده است:

"تربیت اخلاقی، به عنوان ساحتی مهم از تربیت، امروزه مورد عنایت و توجه ویژه ای قرار دارد. عصر ما عصر بحران ها و چالش های بنیان افکن است و اگر بشر امروز بخواهد تعادل روانی داشته باشد، مقهور شرایط نشود و در روابط فردی و اجتماعی موفق باشد، باید به اخلاق و تربیت اخلاقی روی آورد" (محمد بهشتی، 1384، ص 67).

ج) جایگاه مهم تربیت اخلاقی در تعلیم و تربیت اسلامی: بخش عظیمی از تعالیم اسلامی به مسئله اخلاق متوجه است، تا جایی که بسیاری از آیات قرآن کریم در باره بنیادها و وجوه اخلاق است؛ اعم از اخلاق پسندیده همچون احسان، امانت داری، پاک دامنی و مانند آن که به آن ها سفارش شده است، یا اخلاق نکوهیده همچون بخل، خیانت در امانت، زنا و بدکاری، ریا کاری و مانند آن که از آنها نهی شده است (شعار، 1375).

در روایات اسلامی نیز به اهمیت مسائل اخلاقی بسیار پرداخته شده است تا جایی که پیامبر (ص) یکی از مهمترین اهداف بعثت را تربیت و پرورش اخلاقی انسان شمرده است.

د) اهمیت پرداختن به نظریه اخلاقی شهید مطهری به عنوان یکی از مهمترین نظریات اخلاقی اسلامی: یکی از مهمترین نظریات اخلاقی مطرح شده در جهان اسلام، نظریه ای است که توسط شهید مطهری مطرح شده است. این نظریه که با عنوان نظریه «پرستش» یا «فطرت» مطرح گشته، سعی دارد اخلاق و افعال اخلاقی را در پرتو خدا شناسی و رابطه انسان با خداوند تبیین نماید. شهید مطهری این نظریه را پس از نقد و بررسی دیگر مکاتب اخلاقی از جمله مکاتب اخلاقی محبت، سود گرایی، قدرت، وجدان اخلاقی و... مطرح نموده است که این امر، امکان مقایسه مکاتب و نظریات اخلاقی را به خواننده می دهد تا همزمان به شکلی تطبیقی با نکات ضعف و قوت هر مکتب آشنا شود.

ه) ضرورت استخراج دلالت های تربیتی از آثار و افکار اندیشمندان بزرگ اسلامی: افکار و آثار مربیان تربیتی یکی از منابع مهم استخراج اهداف، مبانی، اصول و روشهای تربیتی می باشد. شریعتمداری (1364، ص 31) در این باره می گوید: "نظریات مربیان بزرگ درباره تعلیم و تربیت، هدفهای تربیتی، مواد درسی و سازمان آنها و روش اساسی در تعلیم و تربیت پایه و بنیان کار مدارس را تشکیل می دهد." اما نباید فراموش کرد که افکار و آثار اندیشمندان جوامع بیگانه نمی تواند برای نظامهای تربیتی کلیه جوامع مفید فایده باشد چرا که جدای از غرض ورزی های سیاسی، تناقضات فرهنگی و اجتماعی جوامع

گوناگون اقتضا می کند که نظام تربیتی مبتنی بر ارزشها، آداب و رسوم و فرهنگ خاص همان جوامع شکل گیرد.

استاد مطهری درباره نقش عوامل فرهنگی در استعمار می گوید:

مسئله اصلی استعمار است، و استعمار سیاسی و اقتصادی آنگاه توفیق حاصل می کند که در استعمار فرهنگی توفیق به دست آورده باشد، بی اعتقاد کردن مردم به فرهنگ خودشان و تاریخ خودشان، شرایط اصلی این موفقیت است؛ استعمار تشخیص داده و تجربه کرده است که فرهنگی که مردم مسلمان به آن تکیه می کنند و ایدئولوژی ای که به آن می نازند، فرهنگ و ایدئولوژی اسلامی است... پس باید مردم از آن اعتقاد و از آن ایمان و حسن ظن تخلیه شوند تا آماده ساخته شدن طبق الگوهای غربی گردند (مطهری، 1368، ص 266).

با توجه به این نکته، باید به لزوم پرداختن به یک نظام تربیتی بومی اشاره نمود که عناصر این نظام را می توان در آثار و افکار بزرگانی جستجو کرد که در دامان فرهنگ و ارزشهای همین جامعه پرورش یافته و بدون هیچ گونه خود باختگی، در جهت تبیین نظام ارزشی و تربیتی این جامعه کوشیده اند. این نظام تربیتی قطعا از سنخیت بیشتری با فرهنگ کنونی و تاریخی جامعه برخوردار خواهد بود و بهتر می تواند پاسخگوی نیازهای تربیتی و ارزشی جامعه ما باشد.

(و اهمیت پرداختن به موضوع انسان از دیدگاه اندیشمندان بزرگ اسلامی و استخراج مبانی انسان شناختی از آثار آنان: تعلیم و تربیت عبارت است از؛ " فراهم کردن زمینه ها و عوامل به فعلیت رساندن یا شکوفا ساختن استعداد های شخص در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی هدف های مطلوب و بر اساس برنامه ای سنجیده " (کاردان و همکاران، 1380، ص 366). پرداختن به موضوع اصلی و اساسی تعلیم و تربیت یعنی انسان و تبیین خصوصیات و ویژگیهای آن، در قالب انسان شناسی، از جهات مختلف می تواند در روشن شدن اهداف تربیتی و تبیین بهترین اصول و کارآمدترین روشهای تربیتی، در ابعاد گوناگون تربیت انسان، بسیار مفید باشد.

1-3- اهداف تحقيق

1-3-1- هدف اصلي

تبيين مباني انسان شناسي از ديدگاه شهيد مطهري و استخراج دلالت هاي تربيتي آن در حوزه تربيت اخلاقي

1-3-2- اهداف ويژه

- 1) تبيين مباني انسان شناسي از ديدگاه شهيد مطهري
- 2) استخراج و تبيين اصول تربيت اخلاقي از ديدگاه هاي انسان شناختي شهيد مطهري
- 3) استخراج و تبيين روشهاي تربيت اخلاقي مبتني بر اصول تربيت اخلاقي از ديدگاه شهيد مطهري

1-4- سوالات تحقيق

1-4-1- سوال اصلي تحقيق

مهم ترين مباني انسان شناختي از منظر شهيد مطهري و دلالت هاي تربيتي آن در حوزه تربيت اخلاقي کدامند؟

1-4-2- سوالات فرعي تحقيق

- 1) مهمترين مباني انسان شناختي از ديدگاه شهيد مطهري کدامند؟
- 2) اصول تربيت اخلاقي از ديدگاه شهيد مطهري کدامند؟
- 3) روشهاي تربيت اخلاقي از ديدگاه شهيد مطهري کدامند؟

1-5- تعریف مفاهیم

1) تربیت اخلاقی

تربیت اخلاقی از دو عنصر تربیت و اخلاق تشکیل شده است، گرچه بین دو واژه تربیت و اخلاق نوعی همسویی وجود دارد اما هر یک از این واژگان می توانند در بر گیرنده حوزه معنایی خاصی باشند، پس باید در معنای تربیت اخلاقی، به مفهوم سازی مشترکی از تربیت و اخلاق پرداخت.

گلستانی (1370، ص5) تربیت اخلاقی را این گونه تعریف می کند:

"تربیت اخلاقی، به پرورش استعدادهای درونی برای تثبیت صفات اخلاقی و رسیدن به فضائل اخلاقی و دور نمودن رذائل اخلاقی می پردازد. تربیت اخلاقی، عبارت است از ایجاد شناخت و برانگیختن احساس، جهت تضعیف و انهدام صفات منفی و مراقبت و پرورش هماهنگ صفات مثبت، تا این صفات، ملکه وجود گردند."

پژوهش حاضر به دنبال تبیین دلالت های تربیت اخلاقی از نظر شهید مطهری است. لذا منظور از تربیت اخلاقی در پژوهش حاضر استخراج و تبیین دلالت های تربیت اخلاقی در حوزه مبانی، اصول و روش های تربیتی است.

2) انسان شناسی

"انسان شناسی عبارت است از؛ منظومه معرفتی، که به بررسی بعد یا ابعادی از وجود انسان از طریق مطالعه بر روی گروه یا قشر خاصی از انسان ها می پردازد" (رجبی، 1386، ص21). بنابراین، انسان شناسی گونه های مختلف و متنوعی دارد که به لحاظ روش یا نوع نگرش، از یکدیگر متمایز می شوند. بر این اساس، این مقوله را می توان براساس روش، به انسان شناسی تجربی، عرفانی، فلسفی و دینی و

باتوجه به نوع نگرش، به انسان شناسی کلان و کل نگر، و انسان شناسی خرد یا جزئی نگر تقسیم کرد (همان).

در پژوهش حاضر مقصود از انسان شناسی بررسی دیدگاه شهید مطهری درباره انسان، از سه موضع ماهیت، ویژگیهای اساسی و کمال انسان است.

3) مبانی

" مبانی یک سری گزاره ها و بیاناتی هستند که توصیفی بوده و تنها از شرایط و امکانات و محدودیت ها و نیازها بحث می کند، و هیچ تجویز و سفارشی را در خود ندارد" (شکوهی، 1378، ص 60).
تعریف دیگری از مبانی، ناظر به این معناست که: " مبانی، مفاهیم یا گزاره های کلی و اخباری (هست محور) هستند که ناظر به حقایق تکوینی مربوط به انسان، جهان و خداوند می باشند" (سعید بهشتی، 1385، ص 3).

تعریف مورد پذیرش این پژوهش درباره مبانی، تعریفی است که بهشتی ارائه نموده است. البته قابل به ذکر است که مبانی مورد مطالعه این پژوهش تنها شامل مبانی انسان شناسی بوده و درخصوص مبانی جهان شناسی و خداشناسی سکوت می شود.

4) اصول

سعید بهشتی (1385، ص 5) ضمن ارائه تعاریفی از محمدباقر هوشیار و علی شریعتمداری درباره اصول تربیتی، آن را این گونه تعریف می کند: " اصول، مفاهیم یا گزاره های کلی انشایی (باید محور) هستند که معیار و راهنمای اعمال تربیتی به شمار می آیند."

به نظر می رسد تعریف بهشتی از اصول تربیتی دارای جامعیت بیشتری است لذا در این پژوهش تعریف پذیرفته شده از اصول تربیتی، تعریفی است که بهشتی ارائه نموده است.

5) روشها

از نظر هوشیار (1335، ص22) روش تربیتی این گونه تعریف می شود: "روش، راه و طریقه ای است که

میان اصل و هدف، امتداد دارد و عمل تربیتی را منظم و موصل به هدف و منظور مربی می کند."

سعید بهشتی (1385، ص6) روش های تربیتی را این گونه تعریف می کند: "مفاهیم یا گزاره های جزئی

انشایی (باید محور) که راه رسیدن به هدفهای تربیتی را مشخص می کنند."

تعریف مورد نظر این پژوهش در باب روش ها تعریفی است که بهشتی ارائه نموده است.